

слідчій діяльності: Навч. посіб. – К., 2000.

22. Эскархопуло А.А. Дознание в деятельности таможенных органов // Правоведение. – 1993. – № 6. – С. 106-107.

23. Філософський словник соціальних термінів / Під заг. ред. д. ф. н. проф. В.П. Андрущенко. – К. – Х., 2002.

24. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – обзор систем и результатов // Системные исследования : Ежегодник. – М., 1969. – С. 19-24.

25. Философский энциклопедический словарь. – М., 2005.

26. Берталанфи Л. фон. История и статус общей теории систем // Системные исследования: Ежегодник. – М., 1972.

Надійшла до редакції 16.02.2012

С.В. Обшалов

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.1

ПРАВОВІДНОСИНИ У ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розглянуто існування та розвиток правовідносин, що виникають при виконанні обов'язків, використанні прав органами дізнання та слідства з попередження, розкриття та розслідування злочинів.

Ключові слова: *правовідносини, обов'язки, права, органи дізнання, слідчий, причини, наслідки, виконання, використання, кримінальне провадження.*

Рассматривается существование и развитие правоотношений, возникающих при исполнении обязанностей, использовании прав органами дознания и следователями в предупреждении, раскрытии и расследовании преступлений.

Ключевые слова: *правоотношения, обязанности, права, органы дознания, следователь, причины, последствия, исполнение, использование, уголовное производство.*

Existence and development of legal relationships, arising up at execution of duties, exercising right the organs of inquest and investigators in warning, opening and investigation of crimes is examined in the article.

Keywords: *legal relationships, duties, rights, organs of inquest, investigator, reasons, consequences, execution, use, criminal production.*

Постановка проблеми. Науковцями вже широко розглядаються питання існування та розвитку правовідносин в оперативно-розшуковій та кримінально-процесуальній сферах здійснення кримінального провадження. Необхідність їхнього ефективного викорис-

тання у діяльності органів дізнання, слідства, потребує подальшого законодавчого та організаційного регулювання.

Метою статті є розгляд проблем і перспектив існування та розвитку правовідносин, що виникають у діяльності оперативних підрозділів і слідчих під час їх взаємодії у досудовому провадженні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемним питанням щодо попередження, розкриття та розслідування злочинів, розкриттю при цьому окремих аспектів виникнення та існування правовідносин у взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів приділяли увагу А.І. Алексєєв, К.В. Антонов, І.Г. Басецький, Р.С.Белкін, Б.А. Вікторов, А.Ф. Возний, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, Г.О. Душейко В.П. Дробот, В.В. Іванов, І.П. Козаченко, В.В. Копейчиков, В.П. Корж, В.М. Круглий, А.Г. Лекарь, Є.В. Лизогубенко, Є.Д. Лук'янчиков, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, І.І. Приполов, В.Г. Самойлов, І.В. Сервецький, Г.К. Синілов, В.Ф. Усенко, В.П. Хомколов, Ю.Е. Черкасов, М.Є. Шумило та ін.

Виклад основного матеріалу. Проблема правовідносин багато десятиріч привертає увагу науковців та практиків і є стрижньовою для будь-якої галузі правової науки, в тому числі і для ОРД та кримінального процесу. З урахуванням того, що ця проблема є предметом окремого наукового дослідження, зупинимось лише на тих її аспектах, які необхідно розкрити для вирішення проблем використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі.

У загальній теорії права правові відносини визначаються як специфічні суспільні вольові відносини, що виникають на основі відповідних норм права, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, що забезпечуються державою. Виходячи з того, що правовідносини – це поєднання фактичних суспільних відносин і юридичних норм, розрізняють їх юридичний зміст – як зафіксовані у нормах права суб'єктивні права і юридичні обов'язки їх учасників – і фактичний зміст, тобто реально здійснювані учасниками правовідносин дії, спрямовані на реалізацію їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [6].

У сучасній теорії ОРД проблема правовідносин є найменш дослідженою, що негативно позначається на визначенні правового статусу суб'єктів ОРД, їх взаємодії як між собою, так і при взаємовідносинах із суб'єктами кримінального процесу в ході виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, вказівок прокурора про проведення ОРЗ, при використанні матеріалів ОРД у кримінальному процесі як приводів і підстав до порушення кримінальної справи або проведення слідчих дій, прийняття інших процесуальних рішень, для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальній справі, при забезпеченні законності їх використання у кримінальному судочинстві засоба-

ми прокурорського нагляду й судового контролю. Основною причиною цього, на нашу думку, є те, що ця специфічна, переважно таємна сфера діяльності до прийняття законодавства про ОРД на початку 90-х років у країнах СНД та Балтії регулювалася виключно закритими відомчими нормативними актами, що істотно ускладнювало, а часом унеможливило наукову розробку її багатогранних аспектів [11, с. 240].

Згідно з динамікою та результатами досудового слідства окремих видів зареєстрованих злочинів, за 12 місяців 2011 року:

- кількість злочинів, кримінальні справи за якими знаходились у провадженні, – 578000 (тяжких та особливо тяжких – 208296);
- зареєстрованих за поточний рік – 515833 (тяжких та особливо тяжких – 182151);
- за вчинення яких особам пред'явлено обвинувачення або у порядку ст. 430 КПК (особи встановлені) – 280782 (тяжких та особливо тяжких – 92994) [15].

Тобто злочинів, за якими особи встановлені та правовідносини отримали свій логічний корисний для суспільства розвиток, фактично удвічі менше від усіх зареєстрованих злочинів. Потрібно також зазначити й існуючу латентність злочинної діяльності та певних видів злочинів, правовідносини між учасниками кримінального провадження в яких набувають змін або взагалі припиняються та переходять у іншу площину.

Успіх боротьби зі злочинністю залежить від ефективності застосовуваних оперативно-розшукових заходів та проведених слідчих дій. Їх поєднання один з одним викликає необхідність щоденної взаємодії слідчого з оперативним працівником. При цьому оперативно-розшукові заходи та слідчі дії повинні здійснюватись за заздалегідь визначеною тактичною спрямованістю, бо саме за таких умов вони можуть досягнути кращих результатів у розкритті та розслідуванні злочинів. Як справедливо зазначає А.Г. Лекарь, висока ефективність роботи з зазначеного напрямку значною мірою залежить від рівня її організації, використання можливостей всіх служб та професійної майстерності працівників, що безпосередньо беруть участь у боротьбі зі злочинністю. Під час здійснення цієї боротьби органи внутрішніх справ розкривають кримінальні злочини, різні як за характером вчинення, так і за обставинами їх вчинення. Заходи щодо з'ясування таких обставин здійснюються одночасно стосовно багатьох фактів вчинення злочинів, що викликає необхідність комплексного використання всіх підрозділів органів внутрішніх справ. Безсистемність, випадковість та непослідовність у здійсненні організаційних та тактичних заходів із розкриття злочинів призводить до негативних результатів. Саме тому для успішного розкриття злочинів необхідно вживати спеціальних організаційних та тактичних заходів у конкретній системі та послідовності на всіх рівнях організаційної будови ОВС [9].

На думку О.В. Керевича, взаємодія слідчого з органами дізнання

– це побудована на законі і підзаконних нормативних актах спільна, узгоджена за метою, місцем і часом діяльність незалежних один від одного в адміністративному відношенні суб'єктів, котра виражається в найбільш ефективному поєднанні процесуальних дій слідчого з оперативно-розшуковими і процесуальними функціями оперативних працівників, спрямована на запобігання, припинення, розкриття злочинів, розшук обвинуваченого і відшкодування шкоди, завданої злочинцем, та передбачає керівну роль слідчого при самостійному виконанні кожним з її учасників запланованих ними дій. Враховуючи зазначені позиції, можна виділити такі ознаки взаємодії слідчого з органами дізнання:

- це діяльність, що ґрунтується на законі та підзаконних актах;
- це спільна діяльність, при необхідності – протягом всього розслідування кримінальної справи;
- співробітництво між слідчим та органами дізнання є взаємним;
- взаємодія характеризується узгодженістю діяльності при проведенні у кримінальній справі;
- суб'єктами взаємодії є самостійні органи;
- при цьому прослідковується керівна роль слідчого;
- сукупність завдань, що стоять перед органами розслідування, становить мету взаємодії слідства і органів дізнання.

Правовою основою взаємодії слідчого та органа дізнання є:

1. Конституція України.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України.
3. Закони України («Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію» та інші).
4. Міжвідомчі накази, вказівки, інструкції, угоди, які визначають конкретні напрями, форми і методи взаємодії, взаємні права й обов'язки в ході її здійснення.
5. Нормативні документи, видані правоохоронними органами з окремих проблем взаємодії, а також договори й угоди, укладені з конкретним державним органом, в яких питання взаємодії одержують подальшу конкретизацію з урахуванням місцевих умов [7].

У науці існують різні погляди щодо тлумачення цього поняття. Так, Р.С. Белкін розглядає взаємодію як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає у передбаченому законом співробітництві слідчого з органом дізнання, узгодженому за цілями, місцем і часом. Вона здійснюється у межах їхньої компетенції з метою швидкого і повного розкриття злочинів, всебічного та об'єктивного розслідування кримінальної справи, розшуку злочинця, викрадених коштовностей та інших об'єктів, суттєвих для справи [2, с. 31].

Характер правовідносин слідчого й органу дізнання визначається конкретною формою їхньої взаємодії. Під формами взаємодії розуміють

способи узгодженої діяльності оперативних та слідчих підрозділів, які забезпечують доцільне поєднання властивих для них можливостей при вирішенні завдань, що виникають під час розслідування [4, с. 151].

Форми взаємодії слідчого й органу дізнання зазвичай класифікують на процесуальні, регульовані кримінально-процесуальним законом, і непроцесуальні, регульовані відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями, вказівками), а також нормами службової етики, виробленими практикою. На думку Л.О. Сергеева, вміле провадження слідства складається з: 1) оцінки інформації, яка надходить, обставин справи та доказів; 2) висунення версій; 3) визначення напрямків розслідування та збирання доказів; 4) вибору засобів і методів розслідування; 5) планування розслідування; 6) організації розслідування; 7) проведення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів [12, с. 445].

Крім наведених вище підходів до формування поняття «взаємодії», слід навести дефініції, вироблені вченими, які досліджують проблеми, безпосередньо пов'язані з боротьбою зі злочинністю.

Так, фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності під взаємодією розуміють «обґрунтовану законом та підзаконними нормативно-правовими актами, узгоджену за місцем і часом у необхідних межах діяльність оперативних апаратів органів внутрішніх справ, яка здійснюється відповідно до їх компетенції та спрямована на попередження, виявлення й розкриття злочинів, виявлення та ліквідацію причин правопорушень і умов, що сприяють їх скоєнню». Як спосіб інтеграції «...всіх сил і засобів правоохоронних органів, форму, координацію їх зусиль, концентрацію сил і засобів у єдиному центрі...» розглядає взаємодію І.Р. Шинкаренко [17].

В.П. Сапальов розуміє під взаємодією спільно організовану внутрішню та зовнішню діяльність підрозділів кримінального пошуку, оперативних та оперативно-технічних підрозділів, яка ґрунтується на чинному законодавстві, узгоджена за метою, місцем і часом, умовами здійснення якої є чіткий розподіл обов'язків, узгодженість дій і центральне керівництво [14].

О.О. Дульський у широкому розумінні визначає взаємодію як «засновану на правових актах та узгоджену за цілями, місцем та часом діяльність оперативно-розшукового, процесуального та адміністративно-управлінського характеру спецпідрозділів БОЗ МВС України з іншими державними органами у сфері боротьби з організованою злочинністю» [3, с. 5].

І.В. Александров вважає, що процес розслідування у кримінальній справі з погляду його організації являє собою множину циклів керування, кожен з яких включає збирання інформації, оцінку ситуації, висунення версій, прийняття рішення та його виконання [1, с. 16].

С.Н. Чурилов указує на таку логічну схему – програму дій слід-

чого по кримінальній справі: 1) з'ясування завдань розслідування виходячи з наявної ситуації; 2) висування версій; 3) виведення з версій слідств; 4) визначення засобів доказування; 5) постановка тактико-криміналістичних завдань; 6) визначення системи слідчих, пошукових та інших дій [10, 16, с. 74-75].

Практика свідчить, що успішне розкриття злочинів може бути забезпечене будь-яким оперативним підрозділом органів внутрішніх справ, але за умови дотримання певних вимог. До таких вимог слід віднести:

- своєчасне отримання інформації про факти вчинення злочинів та обставини їх вчинення;
- задіявання у розкритті злочинів професійно підготовлених працівників, що безпосередньо беруть участь у боротьбі зі злочинністю;
- повне використання можливостей оперативно-розшукової діяльності та слідства.

Перелік зазначених умов є важливим та потребує, на наш погляд, додаткового розкриття та розгляду. Інформацію про подію вчинення злочину органи внутрішніх справ отримують із різних джерел. У більшості випадків її отримують у вигляді заяв громадян, повідомлень посадових осіб та представників громадськості. Як свідчить практична діяльність, громадяни повідомляють про такі злочини, в яких вони були потерпілими, рідше – свідками, або коли стало відомо про злочин від третіх осіб. Але сьогодні значна частина громадян не розуміє необхідності повідомляти до правоохоронних органів інформацію про подію злочину, обставини його вчинення або про осіб, що підозрюються у вчиненні злочину. Для того щоби повною мірою використовувати зазначені джерела інформації, необхідно постійно проводити цілеспрямовану активну роз'яснювальну роботу. Під взаємодією А.Г. Лекар розуміє поєднане або погоджене у часі, місці та меті здійснення необхідних заходів двома або більше службами чи працівниками цих служб для (досягнення визначеної мети) розкриття злочину. Конкретний зміст взаємодії з розкриття та розслідування злочинів між працівниками оперативних підрозділів та слідчим, на його думку, повинен полягати у такому:

- своєчасній передачі один одному письмової та усної інформації, що має суттєве та важливе значення для використання її під час здійснення запланованих заходів;
- взаємній допомозі у здійсненні як першочергових оперативно-розшукових заходів, передбачених планом, так і подальших слідчих дій;
- взаємному орієнтуванні щодо результатів виконання отриманих доручень [9]. До взаємодії слідчого та оперативного працівника, що бере участь у розкритті та розслідуванні кримінальної справи, висувається ряд вимог, сутність яких зводиться до таких положень:
 - а) взаємодія повинна бути активною, ефективною та здійснюва-

тись доти, доки не буде досягнута основна мета – розкриття та розслідування злочину;

б) під час взаємодії кожен із учасників розкриття та розслідування злочину повинен повною мірою використовувати всі наявні можливості;

в) кожен працівник, що бере участь у розкритті та розслідуванні злочину, несе конкретну та повну відповідальність за свої дії у зазначеному напрямку роботи та за їх відповідність до загального плану проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій у справі [9].

Вищезазначене не виключає можливості слідчого офіційно доручити працівнику оперативного підрозділу проведення оперативно-розшукових заходів та окремих слідчих дій у справі в порядку статей 114 та 118 КПК України [8]. До такого роду доручень слідчий може вдатись, якщо існує необхідність у їх проведенні вже після розробки та затвердження погоджених заходів та дій з розкриття злочину, що знайшли своє відображення у єдиному плані. Потрібно мати на увазі, що передбачені єдиним планом оперативно-розшукові заходи з розкриття та розслідування злочину виступають як допоміжні та мають бути підпорядковані слідчим діям. Вони повинні бути спрямованими на забезпечення швидкого, повного та об'єктивного розкриття та розслідування, як цього потребує кримінально-процесуальний закон.

Висновок. Взаємодія зазначених підрозділів зазвичай відбувається у формі та межах правовідносин, що виникають між суб'єктами кримінального провадження. Правове регулювання діяльності оперативних підрозділів та слідчих при їх взаємодії у розкритті та розслідуванні злочинів ще не достатньою мірою надає можливість повного та всебічного використання всіх наявних сил та засобів в їх практичній діяльності.

Бібліографічні посилання

1. *Александров И.В.* Проблемы организации расследования преступлений // Организационно-тактические проблемы расследования преступлений. – Красноярск, 1990. – С. 13-22.
2. *Белкин Р.С.* Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997.
3. *Дульський О.О.* Організаційно-правові основи діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003.
4. *Душейко Г.О.* Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи: Дис. ... канд. юр. наук: 21.07.04. – Х., 2001.
5. *Заброда Д.Г., Колпаков В.К.* Адміністративно-правові проблеми взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією: Монографія. – Дніпропетровськ, 2006.
6. *Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова.* – К., 1997.
7. *Керевич О.В.* Процесуальні та організаційні основи взаємодії слідчого і органу дізнання у кримінальному процесі: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2006.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України: Прийнятий 28.12.1960 р. // ВВР УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
9. *Лекарь А.Г., Безруких Р.К.* Организационно-тактические основы раскрытия преступлений. – М., 1977.
10. *Лускатов О.В.* Розслідування нерозкритих злочинів минулих років: Дис.

канд. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 2006.

11. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х., 2007.

12. Руководство для следователей: В 2 ч. – М., 1981. – Ч. 1.

13. *Санакоєв Д.Б.* Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – Дніпропетровськ, 2009.

14. *Сапальов В.П.* Теоретичні аспекти взаємодії підрозділів кримінального пошуку при використанні оперативно-технічних засобів // Вісник Луганського ін-ту внутр. справ. – Спец. вип. – 2001. – № 2. – С. 27.

15. Статистичні показники діяльності органів внутрішніх справ за підсумками 12 місяців 2011 року. – К., 2011.

16. *Чурилов С.Н.* Криминалистическая методика: История и современность. – М., 2002.

17. *Шинкаренко І.Р.* Проблеми організації взаємодії підрозділів боротьби з контрабандою митної служби з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ прикордонних регіонів при розкритті контрабанди // Вісник Луганського ін-ту внутр. справ. – Спец. вип. – 2000. – С. 104.

Надійшла до редакції 22.02.2012

Д.Б. Санакоєв

кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.125

ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ ЗАТРИМАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СПРАВАХ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

Охарактеризовано тактичну операцію затримання у справах про торгівлю людьми та запропоновано ефективні методичні рекомендації щодо тактики проведення цієї спецоперації.

Ключові слова: тактична операція, затримання, торгівля людьми.

Проводиться характеристика тактической операции “задержание” по делам о торговле людьми, предлагаются эффективные методические рекомендации по тактике проведения этой спецоперации.

Ключевые слова: тактическая операция, задержание, торговля людьми.

In the article a tactical operation “detention” is presented and guidelines for the effective tactics of this special operation in cases of human trafficking are suggested.

Keywords: tactical operations, detention, human trafficking.

Постановка проблеми. Досить часто в процесі розкриття та розслідування злочинів потрібно здійснити низку слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. При цьому працівники оперативних підрозділів часто приймають ризиковані рішення щодо затримання